

TWEEDE DEEL.ZATERDAG 3 DECEMBER 1763

Dag van de strafuitvoering.

Te kwart voor 11 worden de veroordeelden van de Mammelokker overgebracht naar de Vierschaar ten Stadhuize waar hun door dezelfde raadpensionaris de sententie voorgelezen wordt : Schepenen van der Keure der Stadt Gendt, gehoort den Verbaelen Criminelen Heesch ende Conclusien ter causen (..) recht doende in criminele extraordinaire gebannen Vierschaere, condemneren u-lieden hals, van aen den Stadt-huyse gesleept te worden op een Horde tot op de Vrydag-merkt, ende aldaer op een Schavot gebonden te worden op een dweers Kruys, om aldaer u-lieden naekte lichaemen tot vyf-mael (wegens de 5 moorden) met gloeyende Ysere Nyp-tangen genepen te worden, midtsgaeders op het voorseyde Kruys geraebraeckt, ende met u-lieden voorseyden Hamer eenen slag op het hoofd gegeven, daer naer u-lieden lichaemen geworpen te worden in het vier ende soo lange dat'er de doot naervolgt, ende de selve alsdan gevoert te worden ter plaetse patibulaire ende geleydt op een Rat, (...).

Ze krijgen de toestemming met elkaar een poos te verwijlen in de Kapel van der Keure (nu trouwzaal): "In de camere gekomen zynde hebben sy malkanderen beweeglyk (bewogen, ontroerd) ende met droefheynt bevangen synde omhelst ende adjeu geseyt met het drinken van een glas Spaenschen wyn, ja ook verscheyde mael malkanderen vergiffenisse gevraegt besonderlyk Mast seggende daer toe de Cause geweest te hebben het welke sy malkanderen beweeglyk hebben vergeven."

Aan de voet van de trap wachten hun twee horden (hurden, slepen, sleden). Jan Mast had de raadpensionaris met zoveel aandrang en ootmoed gesmeekt niet gesleept te worden. Laten we hierbij wel bedenken dat het slepen een schandelijkere, onderendere en vernederende straf was dan de erop volgende doodstraf. Het verzoek wordt afgewezen niet zozeer omdat de pensionaris dermate onmenselijk zou zijn, maar omdat de wet diende geeerbiedigd en het rechtsgevoel van het volk niet miskend.

Mast met op de borst het wapen van de misdaad, neemt plaats op zijn horde. "Voor pater hadde hy fulgentius hellincks Augustyni prior tot roeselare tot dien eynde overgekomen midts hy van hem (Mast) eenige dagen te voren versogt was." Danneels neemt genoeg met een gewone galgepater nl. de eerw. pater Walterus Minderbroeder Recollect.

Twee hagen vijandig gestemde, niet zelden verwensende toeschouwers boorden de lijdensweg af die de misdadigers, elk

door een viertal mannen voortgetrokken, gesleept worden: Hoogpoort, Zandberg, Koningstraat, Kammerstraat, Vrijdagsmarkt.

Dit wijduitgestrekt plein, voor hetwelk het dagelijkse kost is massa's volk te ontvangen en te bergen, schijnt ook vandaag in een goede roep te willen staan; het staat letterlijk zwart van het volk. Doch of die ontelbare menigte veel van het althans in onze ogen demoraliserend en barbaars schouwspel te zien krijgen? Heel zeker niet, want zelfs degenen die een plaats bemachtigd hebben vooraan die mensenzee worden het gezicht afgesneden door de dichte haag soldaten en pandoeren die rond het schavot post gevat hebben. Wie zoveel te meer van het gebeuren zullen te aanschouwen krijgen zijn de "gecommiteerden" van de Magistraat die plaats genomen hebben op het balkon van het Tooghuis (heet deze historische woning precies daarom niet TOOGhuis wegens het TOGEN = tonen dat op dat plein gedaan wordt?). De andere bevoorrechten zijn de bureu en dezer genodigden die in groten getalle uit de vensters van de andere huizen liggen. Aangezien de twee "patiënten" tegelijkertijd dienen "behandeld" te worden -aldus vereist het de wet - heeft men zich verplicht gezien voor assistentie te zorgen. Te dien einde heeft men beroep gedaan op Monsieur de Bruxelles en diens knecht en op Monsieur de Tournai die de Gentse scherprechter zal bijstaan. Danneels wordt toevertrouwd aan laatstgenoemden; Mast zal het moeten stellen met de anderen. De terechtstelling afgelopen zijnde "worden de lichaemen met eenige heemers water afgegoten, elk in eene sarge gebonden ende geleyt op hunne voorige horden ende alsoo gesleept naer Meulestede ende geleyt op elck een rad de sarge nogtans opengesneden synde."

MAANDAG 5 DECEMBER 1763

Op bevel van de Magistraat worden tot lafenis van de zielen van de zusters Van Haute drie missen gezongen in de St.-Michielskerk.

MAANDAG 19 DECEMBER 1763

Te half zeven een mis voor Anna Catharina van Beveren in de Predikherenkerk.

Te half elf een voor haar broeder Daniël Martinus.

Pas nu kan een punt gezet worden achter de Mast- en Danneels-affaire, want

DINSDAG 20 DECEMBER 1763

"Des nachts syn ter plaetse patibulaire de twee radten afgezaegt ende hunne lichaemen gedolven in de aerde."

Een toemaatje? De bedenking van een man, een leeftijdsgenoot van Mast, die, de man natuurlijk, gedurende een tijd met Danneels samengewerkt had en waarschijnlijk ook Mast gekend had, en die de strafuitvoering bijgewoond had: "Het was afgrijselijk, vreselijk, afschuwelijk, maar ze hebben nog niet genoeg gehad".

Een enkel woord nog over de Sententie welker aard en inhoud bij sommigen wellicht een vraag doen rijzen. Neen, de Gentse Magistraat heeft voor het vellen van zijn vonnis met geen uitzonderlijke maten gemeten; zijn met andere woorden voor M. & D. niet strenger geweest dan voor om het even welke andere delinquenten. Het bewijs? Ten naaste bij een eeuw vóór de gebeurtenis van 1763 bracht een man niet minder dan 6 personen om het leven: 2 mannen, 1 vrouw, 2 dienstmaerten en 1 kleuter. Noteer hoe goed deze Sententie op die andere gelijkt: "Sententie Tot laste van Adriaen de Jooode (...) Schepenen vander Keure der Stede van Ghendt (...) recht doende in criminele ghebannen Vierschaere, Condemneren u met uwen yseren moorthamer ende mes ghebonden aen uwen hals (...) ghesleept te worden op een horde (...) ghebonden te worden op een dweers kruys (...) ses-mael (wegens 6 moorden) met glyende yseren nyp-tangen (...) op 'tvoorsejde kruys geraybraeckd (...) in het vier soo langhe te branden (...) ghelegt op een radt. Aldus gheprononchiert ende gheexecuteert binnen der Stede van Ghendt den tweeden Meye 1664.

Is mijn zg. inleiding heel wat langer uitgevallen dan ik ~~ze~~ gepland had, ze stelde mij in de gelegenheid eens van wat dichterbij kennis te maken met enige gebruiken en gewoonten, de zogeheten "costumen" die nog op het einde van het Ancien Régime de rechtspleging zozeer kenmerkten. Het spreekt vanzelf dat we bij deze kennismaking die schijnbaar buitenissige costumen niet door onze 20e eeuwse bril gaan bekijken en de toepassing ervan gaan beoordelen zonder er rekening mee te houden dat de heersende mentaliteit van de mensen nog te veel het stempel droeg van dat Ancien Régime. Dezes herfsttij was weliswaar reeds ingetreden doch de Keizer-Koster Jozef was nog niet gepasseerd om schoon schip te maken met pijnbank en alles wat daarbij hoorde. De zeden waren inderdaad nog al te ruw en te veel door-drongen door onbegrip en bijgeloof. Maar goed; nog waren de dingen die op de Markt voor de terechtstelling gediend hadden niet opgeruimd, nog lagen de ontzielde lichamen van de terdoodgebrachten te Meulestede te wachten om door een paar Alexianen (Cellebroeders = Cellieten = Schokkebroers = Lollaerts) in de grond gestopt te worden of daar kwam van de persen van de "geswooren Stadts-Drucker Jan Meyer" een 8 bladzijden groot drukwerkje met de officiële tekst van het gevelde vonnis, van de

Sententie. Voor degenen die liever in het Frans wensten geïnformeerd te worden was voor een Franse uitgave gezorgd : Translat de la Sentence criminelle à charge de Jean Mast et de Ferdinand Danneels Renduë par les Echevins de la Keure de la Ville de Gand le 3 Decembre 1763 et exécutée le même jour.

Voor degenen die met minder genoegen moesten nemen was een 4 bladzijden groot werkje voorhanden: Voorbeeld van de schroomelyke Moord gedaen tot Gend door de genoemde Daniels Cuyper, ende Mast Kraen-Kind; z.j. z.p.

We hebben (nog) niet kunnen nagaan hoe groot de oplage geweest is van de twee uitgebreide en het kortere druksels. We mogen aannemen dat die aanzienlijk geweest is: iedere "geletterde" Strop zal zich een van de werkjes willen aanschaffen hebben, al ware het om een blijvende herinnering te hebben van een gebeurtenis die over de stad een golf van verontwaardiging en ontzetting had doen rollen.

Het ware verkeerd te veronderstellen dat Gent en zijn Volk het monopolie hadden van het verspreiden van het nieuwsbericht. De Gazette van Gend d.d. 5 december, dus amper 2 dagen na de gebeurtenis, drukt niet alleen een zeer beknopt verslag af van de dubbele terechtstelling, ze deelt meteen mee waar men zich een van de 2 Sententies kan aanschaffen.

Te Brugge bij Wwe Vincent, Wwe Beernaerts, P. De Sloovere, J.B.Macqué, Martinus De Sloovere, J. Van Praet. Wie hunner de dingen gedrukt heeft kan ik niet zeggen. Te Kortrijk zijn er 3 verkopers: J. Vander Straeten, M. Valcke en J. De Langhe. Ieper, Oudenaarde, Aalst en St-Niklaas worden door een verkoper bediend.

Was het in die dagen geen loffelijke gewoonte elke in den lande - of daarbuiten - voorgevallen niet alledaagse gebeurtenis dagen, soms weken achtereen in herberg en op straat te herkauwen, het weze een natuurramp, een grote brand, een misdaad, een heuglijke gebeurtenis, van hun kant waren de straatminstrelen er als de kippen bij om den volke hun ontroering, hun slart, hun verontwaardiging, hun vreugd deelachtig te maken. Was er een reden om aldus niet in december van het jaar 1763 te handelen? Hoeveel dagen na die 3de van die maand was het dat de eerste van die zangers gewapend met een geschilderde rol waarop 6,8 of 9 elkaar opvolgende toneeltjes geborsteld waren op een of andere straathoek of plein(tje) van de stad verscheen om zichzelf op een of ander speeltuig begeleidend zijn lied ten beste te geven.

Voor mij ligt een uiterst zeldzaam exemplaar van het lied dat een onbekend gebleven rolzanger op de moordzaak gezongen heeft: "Rechtveerdige Justitie van Mast en Danneels gedaen binnen de Stad Gent over twee grauwaame Moordenaeren, de welke vyf moorden gedaen hebben in een Huys omtrent de Lieve Vrouwe-Broeders, hebbende vermoord Broeder en Zuster met hun dry nichten, waer voor hun rechtveerdige Sententie hebben ontvangen op den 3e Décembre 1763, van voor eerst

met gloeyende tangen vyf brokken (waar halen ze het?) uit hun lyf genepen te worden, en dan levendig geraeybrackt te worden, en daer na slagen op de Kop met eenen Hamer of de handboom, en alzoo voorts in het vuer gesmeten te worden tot dat de dood hun volgt, breeder te verstaen in dit Lied". Het lied wordt gezongen op de stemme van: hoe lig ik hier in dees ellende. Het lied bestaat uit 13 zesregelige strofen waarvan ik enkele kopieer:

- 1 Mast en Danneels die moordenaeren,
Die blijven onder 't volk bekend;
Die namen blijven afschuw baren,
Nog onder 't volk van 't oude Gent,
Het is ook wreed wat ze eens misdreven,
Het doet van schrik het herte beven.

- 6 Het middernacht uer was verstreken,
Dan klonken ze aen Van Beevrens woon,
Ze moesten hem noodzakelijk spreken,
Zoo ze zeggen op een zoeten toon,
De man was goed en zonder schromen,
Liet hij de schelmen binnen komen

- 8 Twee menschen in hun bloed daer zwommen;
Maer boven klonk een hulp gekreet;
Zy zyn de trappen op geklommen,
Verwoerd, als zinneloos wreed.
Dry zusters woonend in één kamer,
Die vielen onder hunnen hamer.

- 13 Zy werden in een vuer gesmeten
En beide levendig verbrand!
Dit was 't gevolg van plicht vergeten;
Wie luidheid eert vervalt in schand.
O laet ons deugd en vlyt beminnen,
En zuiver zyn van ziel en zinnen.

Heeft de bekende historieschilder F. Boulanger (1819-1873) zich door het gebeuren op de Vrijdagsmarkt laten inspireren om zijn schilderij getiteld Het Toreken te borstelen? In ieder geval heeft hij de muziekmakende straatzanger, staande voor zijn rol, geposteerd op niet meer dan een paar passen van de plaats met de vier witte stenen.

Met de honderdste verjaardag van de terechtstelling in het verschiet zien we om zo te zeggen gelijktijdig twee rasechte Gentenaars voor de dag komen met een spectaculaire herinnering aan die gebeurtenis.

De eerste, Felix A. Boone, (1) schreef met het oog op het naderend jaar 1863 omstreeks 1859 een verhaal handelend over het Mast en Danneels-geval. We menen in feuilletonvorm in het dagblad De Stad Gent.

MINARD'S SCHOUWBURG.

Koninglyke Maetschappy van Rhetorika,

DE FONTEINISTEN.

OP MAENDAG 26 DECEMBER 1864

BUITENGEWOONE VERTOONING

BESTAENDE IN :

MAST EN DANNEELS

Oorspronkelyk drama in 5 bedryven en 7 tafereelen, door NAF. DESTANBERG, muziek van K. MIRY.

1ste tafereel : **De Hallegasten.** (*Groot koor der Hallegasten.*) — 2de tafereel : **Zusterliefde.**
— 3de tafereel : **Vóór de Vrouwenbroërs-kerk.** — 4de tafereel : **Het Petegemsche bosch.** (*Het groot koor der Bohemers, met begeleiding van spaensche trommels.*) — 5de tafereel : **Het huis van Van Beveren.** — 6de tafereel : **Te Ryssel.** — 7de tafereel : **Te Gent.**

PERSONOEN :

Jan Mast, *gewezen vry kraenkind.*
Nand Danneels, *kuipersgezel.*
Benier, *woekeraer.*
Jan Vincke, *vrye tapper.*
Maerten van Beveren, *rentenier.*
Simoens, *policie-beamble.*
Een Waerzegger (Bohemer).
Een knecht uit DEN BAVIAEN.
Een Hallegast.

Eerste, tweede, derde en vierde Bohemer.
Josephine Danneels.
Marie van Haute.
Buervrouw Barbara.
Vrouw Cardon.
Rachel, *eene Boheemster.*
Josephine Cardon, *zesjarig kind.*
Kremers, wandelaers, hallegasten, tuischers,
policie-beambten, bohemers, enz.

GEVOLGD DOOR :

WAT LEELYK SPOOK!

Blyspel met zang in één bedryf door P. DE CORT.

PERSONOEN :

Anselmus Plakvoet, *mulder.*
David, *soldact.*
Petrus, *muldersgast.*

Arjaen Duivelschrik, *veddwachter.*
Martha, *weduwe.*
Betje, *hare dochter.*

Deuren en bureel om 5 ure open. — Om 5 1/2 ure op 't Tooneel.

PRYZEN DER PLAETSEN :

Eerste Rang, fr. 2-50; Stallen, 2 fr.; Tweede Rang, fr. 1-50; Balcon, 1-25; Parterre, 1 fr.; Id., kinderkaart, 50 cent.; Galery, 50 cent.

Het bureel van locatie is open den dag der vertooning van 11 uer 's morgens tot één uer namiddag.

Dit verhaal viel derwijze in de smaak van Boone's vriend Napoleon Destanberg, dat deze zich voornam de vertelling, natuurlijk geadapteerd en aangevuld, tot een toneelstuk te bewerken. Daarover van gedachten gewisseld met nog een andere vriend, Karel Miry, die zich terstond bereid verklaart er wat muziek voor te schrijven.

Einde december 1861 was het werk kant en klaar en gereed om opgevoerd te worden. Nauwelijks een jaar verstreek er tussen het schrijven en het monteren van het drama zodat op 19 januari 1862 de première in de Minard-schouwburg kon plaats hebben: "Door de Koninklyke Maetschappy van Rhetorika De Fonteinisten ten voordeele der slagtoffers van den brand en instorting van het Entrepôt te Antwerpen". U moet niet vragen of er succes geogst werd!

Vanaf dat ogenblik ging er geen winter voorbij zonder dat het stuk het affiche "hield" voor verscheidene dagen (zie afb. van programma).

En toen het toneelgezelschap op het einde van 1899 zijn tenten ging opslaan in de nieuwe Nederlandsche Schouwburg vergat het niet Mast en Danneels mee te nemen en te blijven voor het voetlicht brengen. In feite tot de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Het zou mij zelfs niet verwonderen dat de schatting van het aantal opvoeringen voorgesteld door onze vriend M. Steels (Ghendtsche Tydinghen, februari 1973, Napoleon Destanberg, p. 29) verre van overdreven zal zijn.

Op een detail wil ik terloops nog wijzen. Het 19de-eeuwse publiek was "vreselijk" verzot op tonelen die niet alleen hun hart aan 't popelen maar meteen hun tranen aan 't rollen brachten, vooral als die spelen een pseudo-historische stempel droegen en de regisseur min of meer realistische scènes niet uit de weg was gegaan; ik denk aan De Koerier van Lyon, de Gebroeders De Graeve en zoveel andere melodramatische draakjes meer. Aan ontroerende toneeltjes had Mast en Danneels voorzeker geen te kort, doch onze zachtaardige Pol Destanberg ware het een onvergeeflijk onrecht aandoen te denken dat hij in het laatste bedrijf van zijn muzikaal drama Jan en Ferdinands ultieme wederwaardigheden voor het voetlicht zou brengen. Integendeel zal hij - dat vereist trouwens de tijdgeest - de 13de strofe van het straatliedje napatend, het spel met een leerrijke zedenles besluiten:

(De menigte op een plein verzameld hoort de sententie voorlezen)

Een stem: O wat een verschrikkelijk vonnis!

(De menigte ziet de stoet voorbijgaan)

De menigte: Daar zijn ze! Daar zijn ze!

De Bohemer (terwijl hij over het tooneel gaat):

Verlaet den weg waer u de luiheid stiet!

Die steelt en moordt ontgaet de straffe niet!

Intussentijd was Boone zo maar niet bij de pakken blijven zitten. Om het met zijn woorden te zeggen: "Thans heb ik eenige echt merkwaardige stukken nopens het berucht proces dier twee misdadigers gevonden, welke ik het verhaal zal lasschen en het aldus den goedgunstigen lezer aanbieden". Nadat dit als feuilleton verschenen was bracht Snoeck-Ducaju het onder de titel Schrikkelijke Strafplesing van Mast en Danneels in zijn reeks Volksboeken op de markt. Het werd een best-seller van belang want de ene uitgave volgde op de andere, nu eens in 12°, dan eens in 18°, vervolgens in 24°. In 1869 ten slotte, een jaar voor Boone's overlijden, zorgde Aug. Van de Weghe voor een nieuwe (laatste?) druk. Een ongewijzigde, alleen waren uit de titel de woorden "Schrikkelijke Strafplesing van" weg.

Anno 1973 ligt het volksboek niet meer op de leestafel, staat het stuk niet meer op het repertorium. Wel herleven de twee Gentse "beroemdheden" eenmaal 's jaars op de planken van het Poppenspel in het Museum voor Volkskunde, waar ze van het overal zijn "slabarge" inslaande Pierke het voor geen pan eiers hebben.

* * *

(1) Geboren te Gent op 8-3-1821; er overleden op 31-12-1870. Werd van letterzetter redacteur van het vooruitstrevend; dagblad Broedermin. In 1859 omgevormd in De Stad Gent, werd hij er de hoofdredacteur van. Hij was een bewonderaar van J.F.Willems en K.L.Ledeganck; bevriend met W.Rogghé, Nap. Destanberg, Victor De Meyer, A. Vandermeulen, de broeder van Eugeen alias Baard Vermeulen en met zoveel andere Vlaamsgezinde Liberalen. Een verdienstelijk auteur van zeer gesmaakte novellen en van een veel gelezen roman De Tooverdrank, van liederteksten en gedichten. Ijverig lid, ondervoorzitter of voorzitter van menigvuldige verenigingen: Melomanen, Fonteinisten, Willemsfonds, Willem Tell.

M. van Wesemael

* * * * *

SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS VAN DE GENTSE DOKWERKERS

1872 - 1902

Naar aanleiding van de jongste staking van de Gentse dokwerkers, vonden wij het geraadzaam eens na te gaan hoe het arbeidsproces verliep 100 jaar geleden: waarin bestond het werk aan de haven, wie was er bij betrokken, hoe ontstonden en ageerden de syndikaten van de dokwerkers, welke houding namen de dokkers aan tegenover de syndikaten, de patroons en de openbare macht; kortom, hoe leefde en arbeidde de dokwerker in zijn haven?

Om de gedachtenwereld, de reacties, de geestesgesteldheid van de dokwerkers van vóór 100 jaar te begrijpen, moeten wij hem nauwkeurig plaatsen in het maatschappelijk bestel, waarin hij toen verplicht was te leven.

België was in de laatste kwart van de 19^e eeuw het paradijs van de kapitalisten. Tussen de geletterde bezitter, die zowel de economische als de politieke macht bezat, en de ongeleerde bezitsloze, die enkel over zijn lichaamskracht kon beschikken, gaapte een onoverbrugbare klasseafgrond.

De sociale wetten die vooral na de onlusten in Wallonië in 1886 gestemd werden, waren niet alleen ondoeltreffend, maar werden zelden praktisch toegepast.

De huidig sterk gestructureerde syndicaten van fabrieksarbeiders en de arbeiderspartijen danken hun ontstaan aan die primitieve bonden, die gegroeid zijn uit de miserie en de hardnekkige strijd voor het bestaan van het proletariaat, dat in opstand kwam tegen zijn slaaflijk lot.

1. De werkverdeling in de haven.

Door de verdieping van het kanaal van Terneuzen en de verbouwing van de sluis van Sas van Gent, welke werken in 1885 beëindigd waren, werd het verkeer op deze waterweg intenser. De haven van Gent breidde zich uit. Dit had voor gevolg dat het aantal dokwerkers vermeerderde.

Tegenover de dokwerkers stonden de scheepsmakelaars die een aantal "stevedores" (1) of bazen belastten met het laden of lossen van de schepen. Deze bazen, met hun "foremannen" (2), wierven dan op hun beurt de dokwerkers aan, aan wie zij het gereedschap leverden, dat nodig was bij het werk (3).

Te Gent had men ook nog de oude corporatie "De Stukwerkers", die zich eveneens gelastten met het laden en het lossen van de boten. De meeste van deze Stukwerkers waren bemiddelde boeren. Het streng reglement van deze gilde beperkte het aantal leden tot 65 (in 1891 waren er 63 stukwerkers), bepaalde het inkomgeld op 800 F (4), liet slechts lieden tot 30 jaar, die bovendien over een grote spierkracht moesten beschikken, toe tot de proeftijd van 1 jaar. Een deken en 4 onderdekens stonden in voor de administratie. Indien er een overvloed aan werk was, wierven de stukwerkers gewone werklieden aan, aan wie ze rond 1891 een dagloon betaalden van 2,5 tot 3 F. Zijzelf verdienden het dubbele of zelfs driemaal zoveel. De Stukwerkers verdeelden zich in ploegen om het werk uit te voeren. Het verdiende geld werd in de gemeenschappelijke kas gestort, waaruit dan ieders loon betaald werd (5).

2. Misbruiken.

De "stevedores" of bazen hielden op het einde van de 19^e eeuw de dokwerkers in een ellendige toestand. Het was dan ook niet verwonderlijk, dat er talrijke stakingen tegen deze tussenpersonen zouden uitbreken.

Zowel de Stukwerkers als de bazen buiten de dokwerkers op verschillende manieren uit. De baas, die van het kantoor het geld ontving om de dokkers uit te betalen, hield dikwijls het leeuwenaandeel voor zichzelf.

Een ander vernuftig systeem van uitbuiting was het uitbetalen van hetbloon in herbergen (6). De baas, een familielid van hem of één van zijn "foremannen", hield een herberg open, waar dan de lonen aan de dokkers uitbetaald werden.

De dokwerkers waren de beste klanten, daar zij voldoende moesten drinken om hun werk te kunnen blijven behouden of een nieuw te verkrijgen. Daar het alcoholisme een alom verspreide kwaal was, hadden zij soms meer gedronken dan het bedrag van hun loon, waardoor zij zonder één rooie duit huiswaarts keerden of bij de baas in het krijt stonden (7).

3. De syndikaten van de dokwerkers: ontstaan, werking en resultaten.

Deze ruwe dokwerkers, die veracht werden door de andere werklieden, verenigden zich slechts in 1886 in de socialistische "Gentse Dokwerkersbond" (7) waarvan Frans Temmerman of "Frans de Boer" de voornaamste leider was.

De antisocialistische en liberale Bonden werden slechts rond 1900 gesticht, doch ze waren minder talrijk dan de socialistische.

Het ledental van de socialistische Bond was onderhevig aan sterke schommelingen:

1886	:	250 leden	
1887	:	105	"
vóór mei 1891	:	800	"
na mei 1891	:	50	"
1.3.1895	:	85	"
31.12.1895	:	165	"
1898	:	400	"
1.5.1900	:	1226	" (8)

De eisen van de dokwerkers kwamen vooral naar voren in de stakingen. Naast de traditionele eisen zoals loonsverhoging, geen loonsvermindering, vermindering van de arbeidsduur, eerbiedigen van de gesloten overeenkomsten, uitsluiting van een zekere baas, afschaffing van het jeneverdrinken, stelden zij eveneens meer praktische, meer efficiënte eisen, zoals het recht zich aan te sluiten bij de vakvereniging, het uitschakelen van tussenpersonen (zelfbestuur) en het recht van controle op de boeken.

De eerste staking, die we gevonden hebben, greep plaats in 1885. We hebben ons niet kunnen vergewissen of vóór die datum de dokwerkers reeds hun toevlucht genomen hadden tot het wapen "staking" om hun lot te verbeteren. Dit komt vooral door het feit, dat er bijna geen archieven voorhanden

zijn voor de door ons bestudeerde periode 1872-1902 en ook doordat de burgerkranten vóór 1886 weinig of geen melding maakten van sociale conflicten. Het dagblad Vooruit, dat vanaf 1884 begint te verschijnen, gaf ons een overvloed aan inlichtingen over de sociale conflicten. Doch het is een feit, dat vanaf 1886, het jaar waarin de "Gentsche Dokwerkersbond" werd gesticht, stakingen in de haven geregeld uitbraken. In de periode 1872-1902 braken er 35 stakingen uit van de dokwerkers en aanverwante beroepen als kolenlossers, houtlossers en dagloners. Van deze 35 stakingen hadden 28 een economische oorzaak; 2 braken uit door solidariteit: 1 voor de verbetering van de werkvoorwaarden (wegzenden van de baas Vissers-1900); 1 staking (1891) had politieke en economische eisen en solidariteit als oorzaken; 2 politieke stakingen; er is 1 staking waarvan we de oorzaken niet hebben kunnen achterhalen.

De Gentsche socialistische syndikaten keurden slechts deze stakingen goed die hun vooraf ter kennis waren gebracht geworden en waarmee het syndikaat en daarna in tweede instantie het "Centraal Comité van Gentsche Werkersverenigingen" konden instemmen (9). De staking, die geen grondige redenen had, mocht geen aanspraak maken op ondersteuning. Doch indien de staking onverwachts uitbrak, zonder dat de stakers de mogelijkheid hadden het syndikaat vooraf te verwittigen, dan moest de weerstandskas van het vak de verantwoordelijkheid op zich nemen. Later zal dan het Centraal Comité oordelen over de gegrondheid van de staking en of er ondersteuning moest uitbetaald worden (10). We hebben nergens kunnen achterhalen of er werkstakingen van de dokwerkers uitbraken zonder de goedkeuring van de Dokwerkersbond.

Wat betreft de algemene staking van 1891, die we verder zullen bespreken, hebben wij moeten vaststellen, dat volgens sommige bronnen, deze staking zou uitgebroken zijn met de goedkeuring van de vakverenigingen en van de partij, doch andere beweren het tegendeel.

In de algemene staking van 1902 voor het Algemeen Stemrecht verplichtte de Bond haar leden aan het werk te blijven.

Wij mogen hier niet uit het oog verliezen dat de leiders en de stakingsposten groot gevaar liepen door artikel 310 van het strafwetboek (1866) straffen op te lopen wegens aanslag op de vrijheid van het werk. Het artikel 310, dat de staking toeliet, werd in 1892 gevaarlijker voor de stakers omdat het bepaalde, dat het eenvoudigste gebaar kon aanzien worden als een intimidatiepoging op de werkwilligen, die kon leiden tot een gevangenisstraf van 2 jaar (11).

Die vernuftige stok achter de deur gaf aan de overheid de gelegenheid stakingsleiders, zoals Frans Temmerman, en arbeiders zo vlug mogelijk te arresteren opdat de staking haar kracht zou verliezen door gebrek aan leiding en militanten.

Na de staking van oktober 1886, die was uitgebroken om een loongeschil en die door de stakers gewonnen werd, stelde het kantoor aan de dokwerkers voor zelf hun werk te regelen en alzo de tegenwoordigheid van een baas uit te sluiten. De "Gentsche Dokwerkersbond" nam dit aanbod gretig aan en kocht met het geld uit de weerstandskas (12) voor 3000 F. aan werkgeereedschap. Daarnaast had de Bond nog 515 F in kas (13). Doch de roes van zelfbestuur duurde echter niet lang. Na de dood van de bestuurder van het kantoor verloor de Bond haar werk.

De mislukte bijna algemene staking, die plaatsgreep in januari 1887, ontmoedigde de dokwerkers (12)

Door deze twee voorvallen zag het socialistisch syndikaat haar ledental verminderen van 260 op 105 leden. Het werkgeereedschap werd in bewaring gegeven aan de coöperatieve Vooruit (13).

De Dokwerkersbond zal zich hardnekkig beijveren om de geleden nederlaag te herstellen, zodat ze in mei 1891 kon bogen op een ledental van 800 (14).

Alhoewel de dokwerkers tot nu toe enkel gestreden hadden om lotsverbetering door het verwerven van hogere lonen, zullen ze nu in 1891 het werk neerleggen voor een politieke eis, namelijk Algemeen Stemrecht, uit solidariteit en voor hogere lonen.

In april- mei brak in Wallonië een mijnwerkersstaking uit. Zowel de Nationale Federatie van de Mijnwerkers als de Algemene Raad van de Belgische Werkliedenpartij (B.W.P.) keurden noodgedwongen deze staking goed (15).

In haar motie van 5 mei 1891 verklaarde de Algemene Raad van de B.W.P., dat deze algemene staking moest gesteund worden, omdat ze loonsvermeerdering, verovering van het achturenwerk of tenminste vermindering van werkuren, de herziening van de Grondwet en de invoering van het A.S., als eisen had. Tevens verklaart ze dat de B.W.P. niet zal afzien van een algemene werkstaking voor de Grondwetsherziening en de invoering van het A.S.

Op een meeting van 6 mei 1891 vond Anseele de werkstaking van de Walen gewettigd, doch wees zijn toehoorders erop, dat het tijdstip voor een algemene werkstaking, waartoe de Algemene Raad niet verplichtte, slecht zou gekozen zijn (16). Niet alle Gentse socialisten deelden dezelfde mening. Vanaf 11 mei legden vooral de dokwerkers (17) het werk neer uit solidariteit met de Waalse mijnwerkers om te verhinderen dat de invoer van Engelse kolen de staking zou breken. Tevens eisten ze, evenals de Walen, de spoedige herziening van de Grondwet, de invoering van het A.S., vermindering van het aantal werkuren en een loonsverhoging. De 2 laatste eisen stelden ze om alle dokwerkers voor de actie warm te maken.

De staking op de dokken was volledig.

Het dagblad "Vooruit" loofde in al haar artikels de verheven solidariteitsdaad van de dokwerkers tegenover de Waalse mijnwerkers. De BWP spoorde haar leden aan geldinzamelingen te doen ten voordele van de Gentse stakers (18). De bedienden en de werklieden van de coöperatieve Vooruit verklaarden zich bereid een deel van hun loon af te staan aan de stakers (19).

Op de volgende partijvergadering van 13 mei werd de wind uit de hoek van een algemene onmiddellijke werkstaking sterker (20).

Volgens de "renseignements particuliers" van de rijkswacht werd de misnoegdheid over de houding van Anseele tegen de onmiddellijke algemene staking groter. De partij besloot aldus een stemming over de onmiddellijke staking te houden (21).

Het BWP-bestuur Gent had zich steeds tot nu toe tegen een onmiddellijke algemene werkstaking verzet omdat :

1. de weerstandskassen en weerstandsmatenschappen niet rijk genoeg waren.
2. de stakers niet rekenen konden op het krediet door de middenstand verleend.
3. de economische toestand zo ongunstig was, dat de fabrikant het voordeel van een werkstaking zou inzien. De gesyndiceerden vreesden hun werk te zien ingenomen worden door onderkruipers; de reeds bekomen vooruitgang te verliezen en wederom dieper onder de druk van de nijveraars te komen.
4. de Gentse werklieden schrikten terug voor de opofferingen die zulke strijd met zich zou meebrengen (22).

De partij spoorde de arbeiders aan, nu reeds te sparen voor de algemene werkstaking, die binnen enkele maanden zou losbreken, indien de Kamers het A.S. zou verwerpen (23).

De onmiddellijke algemene werkstaking werd door de stemming verworpen (24).

We kunnen ons de vraag stellen waarom de dokwerkers zich toch in staking verklaarden, niettegenstaande de B.W.P.-Gent steeds tegen een algemene onmiddellijke staking gekant was.

Volgens Pol De Witte, verklaarde Frans Temmerman de dokwerkers in staking na ruggespraak met Anseele. Millio daarentegen was voorstander van een algemene staking in alle sectoren, doch moest zich neerleggen bij de beslissing van de leiders (25). Volgens het dagblad Vooruit gingen de dokwerkers in staking na overleg met het Midden-Comiteit van de Gentse Werkersverenigingen (19).

Doch daartegenover staat de commentaar van de "Gazette van Gent", die beweert dat Frans Temmerman, alias Frans den Boer, zich zelfstandig in oppositie durfde stellen tegen de leiders van de partij (26).

Volgens het verslag van de Rijkswacht over de vergadering van de socialisten op 18 mei 1891, verklaarden de sprekers Van Beveren, Foucaert en Seffers dat de arbeiders in staking zijn gegaan zonder de goedkeuring van de partij (24).

Deze twee verschillende meningen zijn mogelijk.

De BWP-leiding van Gent heeft misschien op deze wijze haar solidariteit met de Walen willen tonen om geen verwijten naar het hoofd geslingerd te worden. Deze staking van de dokwerkers was een direkte hulp voor de Waalse mijnwerkers.

De andere mening, volgens dewelke de dokwerkers zich zonder de goedkeuring van de partij in staking zouden verklaard hebben, is eveneens aannemelijk, gezien de zelfstandige houding, die Frans Temmerman durfde aannemen tegenover de partijleiding en zijn grote invloed op de dokwerkers. In die veronderstelling is het mogelijk dat de partij, wanneer de staking toch een voldongen feit was, noodgedwongen haar steun aan de dokwerkers heeft toegezegd.

Intussen weigerden alle lantoren de eisen van de dokwerkers in te willigen. Ze zouden wel de petitie van het A.S. tekenen indien alle scheepsmakelaars ermee akkoord gingen.

De Stukwerkers van Gent namen niet deel aan de staking.

Er werden buitenlieden geronseld om de plaatsen van de stakers in te nemen (27). Volgens de "Gazette van Gent" weigerden de dokwerkers van Terneuzen en Zelzate in te gaan op de solidariteitseis van de Gentse dokkers om de kolenschepen, die voor Gent bestemd waren, niet te lossen (28).

Op 19 mei 1891 werd Frans Temmerman aangehouden wegens inbreuk op de vrijheid van het werk (29).

De onderhandelingen met het kantoor loepen spaak, doch de solidariteit onder de stakers bleef even sterk, niettegenstaande de gerecruteerde boeren de staking kwamen onderkruipen (30).

Op 20 mei keurde de Midden-Afdeling van de Kamer het grondbeginsel van de Grondwetsherziening goed. De Landelijke Raad van de B.W.P. en het Comité der Mijnwerkersfederatie oordeelden in een motie van 20 mei 1891 dat de goedkeuring van het principe van de Grondwetsherziening en de benoeming van een verslaggever het overtuigend bewijs was dat de herziening van de Grondwet in afzienbare tijd vast en zeker zal doorgaan. De algemene staking bleef de stok achter de deur voor het geval het Algemeen Stemrecht niet toegekend werd. Tevens riep de motie de stakers op de arbeid te hernemen, doch de actie voor het A.S. verder te zetten, die desnoods door een algemene staking zou moeten afgedwongen worden (31).

Op 25 mei werd het werk op de dokken hernomen aan de oude voorwaarden (32). De B.W.P.-Gent had 15.000 F uitgegeven als steun aan de Gentse stakers (33).

Verscheidene dokwerkers verloren hun werk, terwijl sommige stakers, waaronder Frans Temmerman, het gelag betaalden en veroordeeld werden tot gevangenisstraffen en boeten op grond van slagen en verwondingen en inbreuk op de vrijheid van arbeid (34).

Volgens Pol DE WITTE daalde het ledencijfer van de socialistische Dokwerkersbond, na deze staking, van 800 tot 50, terwijl het syndikaal blad "De Dokwerker" een roemloze dood stierf (14).

In april 1893 zal de BWP haar toevlucht moeten nemen tot de algemene staking voor A.S. in alle sectoren, toen de Constituante op 11 april 1893 alle voorstellen tot wijziging van de grondwetsartikels betreffende het cijskiesrecht verworpen had (35).

De BWP-Gent sloot zich volledig aan bij deze oproep tot algemene werkstaking.

Het dagblad Vooruit meldde dat er een gedeeltelijke staking was uitgebroken die zich wellicht nog zou uitbreiden (36). Doch volgens de Gazette van Gent bleef alles kalm aan de haven (37).

De teleurstellingen van de werkstaking van 1891 hadden de dokwerkers waarschijnlijk voorzichtig gemaakt, terwijl de werkloosheid, die toen aan de haven heerste, de drang tot staken erg deed luwen. Deze staking heeft het algemeen meervoudig stemrecht doen stemmen in het parlement.

Het is logisch dat het syndikaat, dat lidgeld inde, sociale vergoedingen uitbetaalde aan de leden. Bij staking werd een vergoeding uitgekeerd in verhouding tot het gebruikelijk loon. Bij ongevallen met werkonbekwaamheid, kon een dokwerker, gedurende zes weken, een tegemoetkoming van 6 F per week eisen. Aan de weduwe van een overleden dokwerker werd 10 F uitbetaald om de onkosten van de begrafenis te helpen betalen (38).

Het socialistisch syndikaat van de houtlossers, gesticht in 1895, sloot zich met zijn 135 leden (39) (in 1896) aan bij de "Gentsche Dokwerkersbond".

Evenzo werd het syndikaat van de dagloners in januari 1897 opgeslorpt door dezelfde Bond.

Dit samenvoegen van deze 3 syndikaten tot één grote vakvereniging was de toepassing van de politiek van de Gentse socialisten op de vakbeweging.

Ze hadden namelijk vastgesteld dat grote syndikaten als natuurlijk gevolg hadden de uitbreiding van de macht van het syndikaat.

De anti-socialisten daarentegen stichtten voor elk beroep een afzonderlijk syndikaat (40).

Rond de eeuwwisseling had de Gentsche Dokwerkersbond zich aangesloten bij een internationale dokwerkersvereniging. De Engelse vertegenwoordigers van de "International Dock-Wharf- and Riverside Workersunion" besloten te Antwerpen een sectie van deze vereniging te stichten. Alzo werd er een einde gesteld aan de verzwakkende onderlinge twisten tussen de verschillende socialistische groepen. De "Gentsche Dokwerkersbond" volgde eveneens dit voorbeeld (41) en noemde zich voortaan "De Gentsche Afdeling van de International Dock- and Wharf- and Riverside-Workersunion" (42).

In 1898 telde de "Gentsche Dokwerkersbond" slechts 400 leden (43), doch op 1 mei 1900 was hun aantal reeds aangegroeid tot 1226 (44)

De succesvolle actie voor loonsverhoging, die door de Bond gevoerd werd, was daaraan niet vreemd.

Hoe ging de Bond te werk om loonsverhoging af te dwingen?

Van zodra de kantoren weigerden de geëiste loonsverhoging toe te kennen, legden de werklieden terstond en éénsgezind het werk neer.

De Antwerpse en de Terneuzense dokwerkersbonden, waar de Gentse dokwerkersafdeling een gelijkaardige vereniging had gesticht, werden onmiddellijk aangemaand geen boten, die bestemd zijn voor Gent, te lossen (45). Hierdoor werden de patroons het mes op de

keel gezet om de loonsverhoging toe te kennen. De leiders van de dokwerkersvereniging kwamen overeen met de groothandelaars gedurende 5 weken een sociale pauze in te voeren (46) (staking van de houtlossers mei 1900)

De daglonen in de Gentse haven, die kn 1898 3 tot 3,5 F bedroegen, waren in 1900 reeds tot 5 à 6 F gestegen (47).

De socialistische dokwerkersbond, die zich ingericht had als een samenwerkende maatschappij voor het laden en lossen, streefde er naar de bazen als tussenpersonen uit te schakelen en rechtstreeks te onderhandelen met de kantoren. De dokwerkersbond, die een kapitaal geïnvesteerd had in de uitrusting voor het lossen en laden van schepen, zag zich nu door de makelaars werk geweigerd.

Daarom nam het syndikaat zijn toevlucht tot een list, die er in bestond het werk plotseling en volledig bij een baas stil te leggen. De baas, die dreigde hierdoor een groot financieel verlies te lijden door de te betalen schadeloosstelling aan de makelaar, zag geen andere uitweg dan het werk over te laten aan de samenwerkende maatschappij van de dokwerkers, die op deze wijze bijna het monopolie bezat voor het lossen van vooral houtschepen.

Op 6 maanden tijd had de Bond 35.000 F aan loon uitbetaald (48). Het syndikaat zag zich genoodzaakt bedienden, schrijvers en bazen, waaronder verschillende vroegere bazen, in dienst te nemen (46)(48). Door deze organisatie van het werk was de financiële toestand van de dokwerker buitengewoon verbeterd.

De leiding van de Bond drong nu bij hen aan hun typische gebreken, zoals vloeken, drinken, brutaliteit, onregelmatigheid op het werk af te leren om de sympathie van de makelaars en de bevolking te winnen (49).

Sommige makelaars en bazen weigerden zaken te doen met de socialistische Bond en stichtten met de niet-socialistische dokwerkers en vooral met de buitenlieden, liberale en antisocialistische verenigingen (50). In augustus 1900 richtten de liberale en antisocialistische dokwerkers zich gezamenlijk in als een samenwerkende maatschappij voor het lossen van de schepen (51). Deze maatschappij zal met de "Gentsche Dokwerkersbond beginnen concurreren. Hierdoor ontstonden conflicten en vechtpartijen, die afbreuk zullen doen aan de macht van het socialistisch syndikaat en de concurrentie zal het hare bijdragen om de lonen te doen dalen?

Toen bij het houtlossen door de socialistische Dokwerkersbond op 2 juni 1900, door hen vastgelegd werd dat de tweede ploeg aangevoerd werd door de baas Visser, die tevens Voorzitter was van het liberaal syndikaat, legden zij eensgezind het werk neer. Ze schoolden rond de boot samen, die verder gelost werd door Visser en zijn buitenlieden, beschermd door de politie.

Eensklaps werd Jan De Cock, een van de leiders van de Bond, gedood door een kogel. De politie opende hierop het vuur en verwondde meerdere dokwerkers. Wie het eerste schot had afgevuurd, bleef in het midden (52).

De stakers besloten het werk slachts te hernemen na de begrafenis van Jan De Cock en het ontslag van de baas Visser, door het kantoor (53), wat geschiedde en op 8 juni werd het werk hernomen (54). In juli 1900 werden te Gent 42 dokwerkers veroordeeld tot gevangenisstraffen gaande van 15 dagen tot 2 jaar en 11 maanden, wegens aanslag op de vrijheid van arbeid, opstandigheid tegen de politie, slagen en verwondingen (55).

De dokwerkers ondersteunden de huisgezinnen van de veroordeelde, gekwetste en gedode havenarbeiders. Daarom vroeg de Dokwerkersbond aan haar leden een wekelijkse inleg van 10 C te storten. Tevens zou elke groep, door de Bond tewerkgesteld, storten op de lijst. Zoals gewoonlijk werden inschrijvingslijsten geopend en feesten ingericht (56).

Het socialistisch syndikaat zal meer dan 15000 F uitkeren als ondersteuning (50).

Toen op 14 april 1902 de algemene werkstaking voor het enkelvoudig A.S. in België uitbrak, werd ze door de Gentse B.W.P.-leiding met tegenzin aanvaard.

Op 15 april doorkruisten een groot aantal dokwerkers de haven om de niet-stakers te overtuigen het werk neer te leggen (57).

Op 17 april 1902 bepaalde de socialistische vakvereniging haar houding tegenover de algemene werkstaking (58). De socialistische dokwerkersbond verplichtte haar leden aan het werk te blijven, doch om 6 uur 's avonds het werk te stoppen (59).

Deze maatregel werd waarschijnlijk genomen omwille van de grote werkloosheid aan de haven.

Na het bloedbad van Leuven op 18 april, besloot de Algemene Raad van de B.W.P. op 20 april het werk te doen hernemen (60).

Deze algemene staking had geen enkel gunstig resultaat voor het A.S. opgeleverd.

Bij het globaal bestuderen van de stakingen wordt men vooral getroffen door het verschil in het optreden van de stakers. Terwijl de stakende fabrieksarbeiders zich beperkten tot het uitfluiten van de onderkruipers, traden de dokwerkers vlug hardhandig op en gingen op de vuist met de werkwilligen, de politie, de rijkswacht en de brandweer.

Het socialistisch syndikaat van de dokwerkers, die de toon aangaf in de haven, had veel invloed op de geregelde dokwerker, doch niet op de "vreemden", die eerder niet-socialistisch waren.

De Gentsche Dokwerkersbond vond, naarmate haar invloed op de dokwerkers groter werd, meer gehoor bij de patroons. Dit zien we duidelijk in de tussenkomsten van de Bond in de stakingen en tevens in het sluiten van een sociale pauze tussen het syndikaat en de werkgever, die alzo de macht erkende van de Bond.

Het is typisch voor die tijd dat liberale en antisocialistische syndikaren zich organiseerden met de steun van de burgerij, die in de vorming van zulke bonden het middel zagen om de macht van de socialistische dokwerkers in de haven te breken.

De stakingen van de dokwerkers waren in vergelijking met deze van de fabrieksarbeiders vlugger ten einde. De dokwerkers hadden gewonnen of verloren dezelfde dag nog, waarop de staking uitbrak, ofwel hoogstens na enkele dagen. Wij kunnen veronderstellen dat de staking nog dezelfde eindigde door toegeven van de baas, die door gebrek aan werkkrachten vreesde nog grotere financiële schade te lijden door het niet nakomen van zijn verbintenis met het kantoor. Doch wanneer de baas kans zag over voldoende "vreemden" te beschikken om het schip te kunnen lossen, gaf hij niet toe. Dank zij de harde actie van de dokwerkers werden verschillende bazen, die als tussenpersonen de typische verschijnselen waren van de kapitalistische maatschappij, uitgeschakeld. De grote onderlinge solidariteit van de gesyndikeerde dokwerkers stak hun een hart onder de riem. De Gentse dokwerkers vormden een deel van het groot Gents proletarisch leger. Ze waren evenals hun lotgenoten vertrokken uit de donkere slopen van hun zwarte ellende met niets anders dan hun handen om te arbeiden maar ook om hardnekkig te strijden ten einde hun slavelijk leven te vervangen door een menswaardig bestaan.

Wouter Steenhaut

NOTEN

- (1) Stevedore: Eng. voor stuwadoor
- (2) Foreman: Eng. voor meesterknecht, ploegleider
- (3) AVANTI, Een terugblik. Proeve eener geschiedenis der Gentsche arbeidersbeweging gedurende de XIXe eeuw, Gent 1908, dl III, pp. 429-430.
- (4°) MILLIO, TEMMERMAN, COGH, De Gentsche dokkers, Gent 1900, p.29. Volgens deze auteurs bedroeg het inkomgeld rond 1900 reeds 1000 F
- (5) VANDERVELDE (E), Enquête sur les associations professionnelles d'artisans et ouvriers en Belgique, Bruxelles 1891, p.9
- (6) Het uitbetalen van de lonen in herbergen werd verboden bij de wet van 16/17 augustus 1887. Doch we hebben vastgesteld dat overtredingen op deze wet na 1887 schering en inslag waren.
- (7) AVANTI, op.cit., pp. 430-432.
MILLIO, TEMMERMAN, COGH, op. cit., pp. 4-5.
- (8) Toestand en verslagen der werkzaamheden van de verschillende bij de partij aangesloten maatschappijen in 1887, Gent 11.1. 1888 (Archief B.S.P.-Gent)
DE WITTE (P.), De Geschiedenis van Vooruit en de Gentsche socialistische werkersbeweging sinds 1870, Gent 1898, p. 212
AVANTI, op. cit. p. 584
VARLEZ (L.), La fédération ouvrière gantoise. Le Musée social, Paris, 1899, 1, p. 7
VOORUIT, 1/2.5.1900, p. 1 kol. 3
- (9) AVANTI, op.cit. p. 583
- (10) VOORUIT, 5.7.1886, p. 2 k.3

- (11) DHONDT (J), Sociale wetgeving 1885-1914, in Geschiedenis van de Socialistische arbeidersbeweging in België, Antwerpen 1960, dl. 16, p. 481.
- (12) AVANTI, op.cit. p. 432
MILLIO, TEMMERMAN, COGH, op.cit., p. 10
- (13) Toestand en verslagen der werkzaamheden...
- (14) DE WITTE (P.), op.cit., p. 212
- (15) BERTRAND (L.), Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830, Bruxelles-Paris, 1906-1907, t.II p. 477
- (16) VOORUIT, 7.5.1891, p.1 k 3 en p. 3 k 1,2.
- (17) De vlasbewerders en -bewerksters gingen eveneens in staking doch veeleer voor economische eisen.
- (18) VOORUIT, 11.5.1891, p. k.2,3; 12.5.1891, p.2 k.2,3,4; 14.5.1891, p.1 k 2
- (19) VOORUIT, 13.5.1891, p.2 k 4
- (20) R.A.B.W., P.A.O.Vl., afd. 2, nr. 6574, verslag van de rijkswacht, 14.5.91
- (21) R.A.B.W., P.A.O.Vl., afd.2, nr.6574, verslag van rijkswacht 5.1891
- (22) VOORUIT, 14.5.1891, p.2 k 2
- (23) R.A.B.W., P.A.O.Vl., afd. 2, nr. 6574, verslag van de rijkswacht, 18.5.1891
- (24) R.A.B.W., P.A.O.Vl., afd. 2, nr. 6574, verslag van de rijkswacht, 18.5.1891/
VOORUIT, 20.5.1891, p. 2 k 2
- (25) DE WITTE (P), op. cit., pp. 209-210.
- (26) GAZETTE VAN GENT, 21.5.1891, p.2 k 2.
- (27) VOORUIT, 14.5.1891, p.2 k 2,3,4; 18.5.1891, p.3 k 2
GAZETTE VAN GENT, 15.5.1891, p. 2 k 3
- (28) GAZETTE VAN GENT, 14.5.1891, p.2 k 2; 21.5.1891, p.2 k 3
- (29) VOORUIT, 20.5.1891, p.2 k 2
- (30) R.A.B.W., P.A.O.Vl., afd.2, nr 6574, verslag van de rijkswacht, 19.5.1891
- (31) VOORUIT, 21.5.1891, p.2 k 4 en p. 3 k 1
- (32) R.A.B.W., P.A.O.Vl., afd. 2 nr. 6574, verslag van de rijkswacht, 25.5.1891
- (33) VOORUIT, 2.7.1891, p.1
- (34) VOORUIT, 23.5.1891, p.3k2; 29.5.1891, p.3 k 4.
- (35) BERTRAND (L.), op.cit., p. 489
- (36) VOORUIT, 14.4.1893, p.1 k 3.
- (37) GAZETTE VAN GENT, 19.4.1893, p.2 k 4
- (38) VARLEZ (L.), Le plan social de Gand, 3ième partie: syndicats d'ouvriers et d'employés, Gent, 1897, pp. 10,16,17.
Wij veronderstellen dat VARLEZ hier wel het socialistisch syndikaat bedoelt, alhoewel hij het niet uitdrukkelijk te kennen geeft.
- (39) AVANTI, op.cit., p. 584.
- (40) VARLEZ (L.), Le plan social de Gand, 3ième partie..p.6
- (41) VARLEZ (L.), Quelques pages d'histoire syndicale belge, Le Musée social, Paris, 1902, 3 p. 148

- (42) VOORUIT, 30.4.1900, p.2 k 1,2.
 (43) VARLEZ (L.), La fédération...p.7
 (44) VOORUIT, 1/2.5.1900, p.1 k 3.
 (45) MINISTERIE VAN NIJVERHEID EN ARBEID, ARBEIDSAMBT VAN BELGIE, Arbeidsblad, Brussel, 1900, p. 712.
 (46) MINISTERIE VAN NIJVERHEID EN ARBEID, op.cit., p. 811
 (47) MINISTERIE VAN NIJVERHEID EN ARBEID, op.cit. p. 771.
 (48) VARLEZ (L.), Quelques pages... p. 152
 (49) AVANTI, op.cit., p. 630-631.
 MILLIO, TEMMERMAN, COGH, op.cit.
 (50) VARLEZ (L.), Quelques pages... p. 153.
 (51) MINISTERIE VAN NIJVERHEID EN ARBEID, op.cit., p. 1053.
 Volgens VOORUIT van 1/2.5.1900 telde de liberale dokwerkersbond 31 leden. Volgens hun eigen berichtgeving hadden de 2 of 3 liberale en katholieke syndikaten samen (in 1900?) 400 tot 500 leden; Zie VARLEZ (L.), Quelques pages... p. 146
 Volgens het Arbeidsblad september 1900 (p. 1053) tellen de antisocialistische en liberale verenigingen samen 100 leden.
 (52) AVANTI, op.cit., pp. 627-629.
 VOORUIT, 6.6.1900, p. 1 k. 1,2,3.
 GAZETTE VAN GENT, 6.6.1900, p. 2 k 2
 (53) GAZETTE VAN GENT, 6.6.1900, p. 2 k 1,2
 (54) GAZETTE VAN GENT, 8.6.1900, p. 2 k 4
 (55) VOORUIT, 28.7.1900, p. 1 k 2
 (56) MINISTERIE VAN NIJVERHEID EN ARBEID, op.cit., p. 1051
 (57) GAZETTE VAN GENT, 15.4.1902, p. 2 k. 2
 (58) GAZETTE VAN GENT, 18.4.1902, p. 2 k 2
 (59) VOORUIT, 19.4.1902, p. 1 k 1
 (60) BERTRAND(L.), op.cit., pp. 585-586.
 R.A.B.W., P.A.O.Vl = Rijksarchief van Beveren-Waas, Provinciaal archief Oost-Vlaanderen.

* * * * *

EEN VERENIGING VOOR URBANISATIE EN RENOVATIE VAN DE AGGLOMERATIE GENT.

Op 28 mei jl. gaf deze vereniging (afgekort U.R.A.G.) een persconferentie waarop gezegd werd dat het doel van deze nieuw opgerichte vereniging is: de aanmoediging en de coördinatie van de initiatieven met betrekking tot de vernieuwing van de stad Gent en de promotie van de urbanisatie. De vereniging wenst op te treden als gesprekspartner met de overheid. Dat klinkt goed, maar wat moeten wij daar nu van denken? Alles hangt natuurlijk af van de betekenis die men wenst te hechten aan de woorden "urbanisatie" en "renovatie". Dit kan het beste en het slechtste zijn.